

Pri prevrate Slovenky najvážnejšieho snaženia pri oslepujúcej radosťi národnej zažili i bolesť; predsedníctvu Národnej rady v Turčianskom Svätom Martine poslala Podjavorinská žiadosť, v ktorej snaha a vôbec duša slovenskej ženy je zachytená, preto uvádzam ju v plnom znení:

„Na epochálnom zvrate dejín československého národa slovenské ženy s jasotom v duši pozdravujú jeho znovuzrodenie. V porobe a utrpení žena pospolitá práve tak ako žena inteligentná, s tým istým horúcim precítením čo i muž prežívala ťažké momenty. S tým istým porozumením, s tou istou hotovosťou ku svätej obeti, s tou istou páľčivou túžbou po vymanení sa z poroby.

Feministický prúd, stavajúci ženu proti mužovi, nezasiahol do duše Slovenky. Lebo nad všetky ciele najsvätejši bol nám záujem národného existovania. Za ním šli sme s mužom ruka v ruke.

Dnes v slávne ráno československej slobody, hotové k ďalším obetiam, túžime postaviť sa k boku za národ pracujúceho muža.

Vodcovia, bratia naši! K zápalistému Vášmu nadšeniu i dnes verne vinie sa naše citné porozumenie.

K Vašej spôsobilosti žiadostivo druží sa naša ochota tiež môcť pridať ruky k svätému dielu.

Československý štát, sťa útvar demokratický, nepochybne dá i žene tie občianske i politické práva, čo i mužovi.

My ale chceme byť už pri zakladaní uholného kameňa československého štátu. **Prosíme Vás, dovoľte nám zasadnúť medzi Vás, byť členmi Národnej rady!**

Sme verné dcéry slovutných otcov a hrdé matky hrdinských synov — sme hodné zasadať medzi Vami!“

Je temer nepochopiteľné, ako mohla Národná rada v Turčianskom Svätom Martine odvrhnúť tento hrdý, povedomý hlas. Stávalo sa to slovenskej žene často, ale že práve v dni prevratu, dni svetla, života tak bohatého – to niesli sme veľmi ťažko.

Súčasne poslala Podjavorinská slovenským ženám otvorený list:

„Milé sestry! Pobádané behom denných udalostí predkladáme predsedníctvu Národnej rady prosbu, aby sme i my ženy prijaté boli za členov Národnej rady.

Slávna udalosť založenia československého štátu vyniesla na povrch súrne povinnosti pre každého. Je tých povinností toľko, že nevelký počet našich mužov nezvládne ani najsúrnejšie. Už samo administratívne zariadenie je obrovská, všetky sily vyžadujúca úloha.

Popri tejto je ale mnoho súrnych úloh, ktoré už teraz treba konať. Drobné potreby denného života, založenie jeho národného charakteru na celej čiare, otázky humanity, hatenie vykorisťovania a úžery, zriaďovanie spoločenských stykov atď., atď., toto sú všetko otázky, ku ktorým sme i my ženy povolané. Menovite do tých čias, kým nedostatok síl bude u nás citeľný.

Prosím Vás teda, milé sestry, združte sa vo svojom okolí, zadajte k miestnej Národnej rade prosbu, aby ste boli prijaté za jej členov. Zároveň vyvolte si spomedzi seba ženy, ktoré by Vás reprezentovali a ochotné by boli pre Vás pracovať.

Aby reprezentácia bola čestná, voľte národne spoľahlivé, inteligentné a mravné ženy.

Pracujte každá s chutí usilovnou na národa roli dedičné.“

„Ak sa ‚strati‘ spisovateľka, strácajú sa aj možnosti žien pričádzajúcich po nej.“ (Dworkin 2002, s. 18.) Týmito slovami poukazuje v roku 1987 americká feministka a právnička Andrea Dworkin, významná osobnosť druhej vlny ženského hnutia, na opakujúcu sa diskontinuitu myslenia a tvorby žien. Texty Hany Gregorovej pripomínajú, že aj na Slovensku je používanie slova feminizmus a uvažovanie o význame „ženského pohybu“ omnoho staršieho dáta, než sa zvykneme domnievať. Paradoxne o feminizme vieme na Slovensku často viac z jeho odmietania, než prijímania.

V 2. polovici 19. storočia sa aj u nás šírila strach z emancipácie žien, ktorého dokladom sa o. i. stala poviedka Kolomana Banšella „Emancipovaná“. Gregorová uštipačne a výstižne pomenováva dôvod tohto strachu: „Banšellov názor predstavoval názor celého Slovenska – nebol predpojatý proti vzdelaniu, ale veľmi opatrný, bojzlivý, aby ženu nepripravil o cnosti pre muža výhodné, aby ju nevyniesol z koľají, nepomýlil jej obetavosť, beznáročnosť. Strach bol trochu prepiaty. Slovenka srdcom oddaná, pokorou prirodzená, osudom národa – otroctvom spútaná, nejavila vtedy, ani dnes ešte, keď ju po-

mery neobmedzujú, schopnosti revolučného trhania ustanovených hraníc v živote verejnom i rodinnom.“ (Gregorová 1929, s. 123–124.) Napriek tomu sa feminizmus v tlači pertraktoval a prezentoval ako ohrozenie „cudzími zvykmi“.

Dôrazom na ženskú tradíciu sa jedinečná kulturologická skica „Slovenka pri krbe a knihe“ zaraďuje do kontextu európskeho feministického myslenia. Vyšla totiž v roku 1929 rovnako ako esej Virginie Woolf „Vlastná izba“, ktorá vznikla na základe prednášok o ženách a literatúre na dievčenských školách Girton a Newham v Cambridgei. „Vlastná izba“ (slovenský preklad vyšiel v roku 2000) zdôrazňuje potrebu prečesania existujúceho kánonu a pripomínania skrytej tradície, pretože „majstrovské diela nie sú jedinečné a osamelé plody; sú výsledkom dlhoročného spoločného myslenia, myslenia ľudského celku, takže za jedinečným hlasom sa skrýva skúsenosť masy“ (Woolf 2000, s. 287). Skúsenosť, ktorá ženám chýba a o ktorú je ochudobnená každá ďalšia generácia žien. Podobne ako súčasné feministky, aj Woolf a Gregorová vnímajú symbolické matky ako zdroj ženskej autority a kontinuity: „Matky, pramatky naše! Kde vznášajú sa vaše duše?

S láskou uberáme sa za vami – hľadáme vás.“ (Gregorová 1929, s. 41.) „Žena, ktorá píše, sa vmýšľa do minulosti prostredníctvom svojich matiek.“ (Woolf 2000, s. 312) Obe si vo svojich prácach všímajú predovšetkým ženy ako autorky, ale aj ženy ako literárne postavy, resp. ideály, a tiež špecifiká ženského písania. Samozrejme, vo veľmi odlišných podmienkach, a teda aj na rôznej úrovni reflexie. Obe si svojimi rozsiahlymi prácami v zásade odpovedajú na jednoduchú otázku, či – a najmä – za akých podmienok existuje ženská tvorivosť. Každá ju vzhľadom na svoj vlastný dobový kontext formuluje inak: Môže byť autorstvo rodu ženského? Čo potrebuje žena na to, aby mohla písať? – pýta sa Woolf. Je Slovenka účastná národného obrodzenia? Aké možnosti mali a majú ženy pre verejné pôsobenie? – pýta sa Gregorová.

Virginia Woolf zdôraznila študentkám, ktorým prednášala o písaní žien, predovšetkým potrebu materiálnej nezávislosti ženy, teda potrebu „vlastnej izby“ pre píšucu ženu. Túto vlastnú izbu poníma ako priestor na tvorbu v širokom zmysle slova, od doslovného významu potreby pokoja a sústredenia až po potrebu ženskej tradície v literatúre. Ako o tom svedčia najmä

„Spomienky“, aj Gregorová si vo svojich pomeroch uvedomovala nevyhnutnosť – ekonomickej – nezávislosti ženy.

V „Slovenke“ pripomína viaceré ženy z minulosti, ktoré by si zaslúžili miesto v dejinách slovenskej literatúry. Oceňuje zásluhy anonymných a neanonymných matiek na uchovaní materinského jazyka. Vo svojej práci kladie a zodpovedá ústrednú otázku, či sa Slovenky podieľali na národnom obrodení. V úvode o tom s gestom pokory, no jednoznačne hovorí: „Žena často býva hybnou silou, i keď muža len v oddanom, hádam nemom obdive sleduje.“ (Gregorová 1929, s. 11.) Jej pokora ustupuje do úzadia, keď na obranu tvorby žien triezvo konštatuje: „Keď teda hľadáme relatívne a porovnáme s úrovňou muža, ktorá z európskeho stanoviska tiež neobstála, nuž nie sme v práve viac žiadať.“ (Tamže, s. 26.)

„Slovenka pri krbe a knihe“ obsahuje celkom 13 kapitol, ktoré chronologicky od najstarších čias po autorkinu súčasnosť (ba dokonca akýsi výhľad či apel do budúcnosti) zhŕňajú poznatky, ktoré sa Gregorovej podarilo pozbierať o účinkovaní žien v národnom obrodení. Názvy kapitol naznačujú ich rôznorodosť a poukazujú na

enormné úsilie, s ktorým Gregorová solidárne pátra aj po tých najzapadnutejších stopách ženskej kultúrnej tradície:

Je Slovenka účastná národného obrodenia?

Prvé doklady

Ideál ženy v literárnom podaní

Pramatky

Nina Zerdahely a František Palacký

Doba štúrovská

Básnická škola Štúra

Príspevky žien v literatúre pre deti

Časy matičné

Časy ťažkého útlaku

Československé styky našich žien

Doba novšia

Napokon

Svoju podnes jedinečnú prácu „Slovenka pri krbe a knihe“ autorka venovala inej žene:

„Svojej dcére, aby s úctou hľadela do minulosti, ideálmi vydobýjala budúcnosť.“ (Tamže, s. 5.) A povedané woolfovským jazykom, aby sa jej budúce diela či činy mohli vedome zapojiť do dlhoročného spoločného myslenia ľudí ženského rodu.

Vysvetlenie motivácie k napísaniu tejto práce stavia na dôležitosti tradície, ale aj priznaného osobného vzťahu k predmetu výskumu:

„Načo obzerať sa do minulosti, keď prítomnosť je taká bohatá, že ani nestačíš tempu, ak sa ponáraš hlboko do jej

prúdov? A stavať možno i bez tradície.

Áno, ale z minulosti vynára sa tajomná sila, dáva poznať múdrosť, kúzlo, kvôli ktorým je zaujímavé brať do rúk staré zažltnuté časopisy, vábi ohriať sa pri dušiach dobrých žien, ktoré nie učenosťou, len prostou, ale vlastnou iskrou a šľachetným srdcom svietia sebaobetavosťou... To inšpirovalo ma k tejto práci.

Teda nie ‚vedecké‘ intencie, ale láska. Predmet nevyčerpala som plne. Vytrvala by som napriek veľkým ťažkostiam pri zapopatrovaní potrebných prameňov, kníh; či ale záleží na podrobnostiach a opakovaní látky, aby sa vyvolala žiadaná predstava?

A potom, boj krásy minulosti s krásou prítomnosti otvára brány budúcnosti. (Tamže, s. 9.)

Jednotlivé kapitoly prinášajú množstvo materiálu, prednášaného – dobovo príznačnou – patetickou dikciou príslušníčky „porobeného“ národa. Hana Gregorová nemôže jednoducho len písať. Neustále totiž zápasí o obhájenie svojej intencie – zviditeľniť ženskú tradíciu, pričom sa borí s dvojitou cenzúrou – maďarizačnou a patriarchálnou.

„Prvé doklady“ hovoria o prvých správach, ktoré sa zacho-

vali o tom, ako ženy zdieľali ťažké osudy prenasledovaných evanjelických kňazov a učiteľov. Autorka tu spomína aj prvý kultúrny individuálny prejav „slovenskej popelky“ (náboženské rozjímanie z roku 1678). „Na samostatnú dráhu, ako kde inde sa u nás žena ešte nepripravovala, ďaleko bola od toho, domáca pôda skalnatá pre také kvety. Pokora, vyplývajúca z odanosti vernosti, dobrota srdca, pracovitosť, často otrocká, poslušnosť z lásky, bez reptania, bez myšlienky – v tom zakladala sa jej sláva. (...) Ak v časopisoch nachodíme pochvalné správy o ‚duchu‘ ženy, nuž sa to vzťahuje na jej dobrotu, krásu, nie na rozumový vývoj.“ (Tamže, s. 21.)

„Ideál ženy v literárnom podaní“ zdôrazňuje najmä kresťanské cnosti. Gregorová tu spomína napríklad poviedku „Veselý učiteľ“ z roku 1813, ktorá líči ženu ako pravú ruku muža: „O cnosti a necnosti ženy to boli ešte dosť primitívne predstavy, keď vo Francúzsku už rástla George Sandová a v Anglicku Charlotte Brontëová. A mysle vôbec pohýbané boli otázkami emancipácie. Ženy snili a bojovali o nový ideál svojho poslania už 100 rokov...“ (Tamže, s. 27.) Cituje aj výrok autora „Kratičkého

mravného naučení pro ženské pohlaví“ Jana Szepessyho: „Osoba ženská nikdy sa nemá wpausteti do záležitostí krajinských.“ (Tamže, s. 28.) Spisovatelia vôbec – ako napríklad Ottmayer – vnímali poslušnosť ako najväčšiu cnosť, „z čoho jasne vysvitá, ako málo samostatnosti čakalo sa od ženy“ (tamže, s. 29). V tejto dobe „pesimisticky nehládalo sa na ženu, vychvaľovali ju v jej pokore, pasivite (...) Kladne chápali požiadavky tieto ženy samé a zodpovedali im v plnej miere. Keď však ich prerastať začali, keď doba volala ženu do boja i mimo rodiny, keď žiadala od nej viac vlastnej vôle, viac rozumových schopností, ideálne chápanie princípov týchto viac nebolo možné. Stali sa spiatočníctvom, zlom, ako uvidíme v dobe Štúrovej.“ (Tamže, s. 31.)

„Pramatky“ sú najmä hľadáním pozitívnych ženských vzorov i mimo vzorov intelektuálnych: „Prečo ceníť dľa intelektuálneho rozvoja? Iné prednosti žiadali pomery, inak vytvárala si doba ideál ženy.“ (Tamže, s. 32.) Doba si žiadala matky vychovávajúce „kriesiteľov a kriesiteľky národa“. No predsa, k „prejavom pramatky možno zaradiť i literárny – z pera Rebeky Leškovej“ (tamže,

s. 38–39). V apelatívnom závere Hana Gregorová píše matkám a pramatkám list do minulosti.

Normovanie predstavy o žene pokračovalo – ako uvádza Hana Gregorová v kapitole „Doba štúrovská“ – s vývojom národného hnutia, ktoré potrebovalo vstup žien do verejnej sféry; spôsob, akým „osvietení“ muži argumentovali v prospech vzdelávania dievčat a žien, ukazuje na citáte Štefana Homolu: „V práci národnej však nevyhnutná je pomoc ženy, muž sám len toľko vykoná, ako človek bez jednej ruky.“ (Tamže, s. 70.) Koncept, ktorý definuje ženu ako rameno, teda ako časť, jasne vypovedá o požiadavkách kladených na ženu. Žena má byť aktívna, užitočná pomocníčka, ktorá nekoná podľa vlastných impulzov a funguje výlučne podľa pokynov muža. Štúr a štúrovci požadovali, aby žena bola „dobrou gazdinou“, „príjemnou spoločnicou“, „vzdelanou matkou“, a definujú jej povinnosť: „žena má aj vo veciach vyšších čo aj nie činnú, čoho sme nie priatelia – ale aspoň pasívnu účasť mať“ (tamže, s. 75–76).

V ďalších kapitolách „Básnická škola Štúrova“ a „Príspevky žien v literatúre pre deti“ oceňuje literárne pokusy žien: „Práčičky žien aspoň ako lite-

rárne pokusy mohli by mať miesto v literárnej histórii, ktorá až menom Eleny Maróthy-Šoltésovej začína spomínať slovenskú spisovateľku.“ (Tamže, s. 101.)

V „Časoch matičných“ už boli ženy „kultúrne pohýbané, toho dôkazom je, že vznikla Živena v Turčianskom Svätom Martine a Vesna v Trnovci, ktorej cieľom bolo ‚zdvihnúť národné povedomie a prístojnú vzdelanosť u pleti ženskej‘“ (tamže, s. 108). Do tohto obdobia sa datuje „prvý samostatný čin ozaj politického dosahu“ (tamže, s. 116), vystúpenie Maríny Hodžovej, ktorá v roku 1863 žiadala uväznenie zemana, ktorý zbil jej otca, „v nej ctíme prvú slovenskú ženu rečníka“ (tamže, s. 116). Hodžová túžila po vzdelaní, táto túžba sa jej nenaplnila, ale že v roku 1862 „založila Besedu dievčenskú, združenie diev po duševnom živote túžiacich, v tom bol čin už akéhosi feministického rázu v ideálnom slova zmysle“ (tamže, s. 115).

„Nie bez zaujímavosti je, že prvý slovenský román rázu politického ‚Proti prúdu‘ napísala žena“ (tamže, s. 141), píše Gregorová o Šoltésovej románe v kapitole „Časy ťažkého útla-ku“. Rozsiahlu kapitolu venuje významným „československým

stykom našich žien“ až do prvej Československej republiky. Charakterizuje ich citát z článku Terézie Vansovej, ktorým v roku 1897 vítala vydávanie nového časopisu *Ženský svět*: „My strán cesty túžobne hľadeli sme za nimi — až aj ony obzreli sa na nás a volajú nás so sebou... Na nás je teraz dokázať im, že hodné sme ich zaujatosti, že chceme byť pravými ich sestrami.“

(Tamže, s. 150.) Na Slovensku síce žena musela robiť, čo bolo treba, ale „akonáhle by jej vystúpenie bolo dostávalo samostatnosti feministickej, hneď tu boli strachy o jej citovosť ženskú a oddanosť domácnosti. Koľko žien bolo umlčaných a koľké sa ani neodvážili hlesnúť verejne v otázkach mimo literatúry, lebo vedeli, že budú zakríknuté...“ (Tamže, s. 167.)

Predposlednú kapitolu venovanú „dobe novšej“ uverejňujeme v takmer celom rozsahu (krátenie je len v závere), aby sme dali priestor menám a práci žien, ktoré chcela pripomenúť a vyzdvihnúť Hana Gregorová zo svojej súčasnosti — a aby sme ich pripomenuli našej súčasnosti.

Záverečná kapitola „Napon“ prináša „slovo o ženskej otázke, ktorá dlho bola posudzovaná ako niečo neprirodzeného, preto ošklivého, proti se-

be hrešiaceho. U nás i dnes ženské snaženie za hranice domácnosti má svojich nepriateľov ani nie tak vo verejnom, ako v rodinnom kruhu, bez ohľadu na filozofickú stránku feminizmu, na psychologické jej motívy, na význam v sociálnom hnutí. Má ona nepriateľov vo svete vôbec a len veľkou vytrvalosťou sa docielilo, že dnes sú ženy ministrami, svedomito a múdro konajúcimi svoje povinnosti, hrajú zástož v domácej i zahraničnej politike, konajú neoceniteľné služby policajné, najmä vzhľadom k túlavým deťom; zastávajú vysoké úrady...“ (Tamže, s. 242.)

Spomienky (z pamätí)	9
Dagmar Gregorová-Prášilová: Z úvodu k pôvodnému vydaniu „Spomienok“	11
Dojmy a črty z ciest (z publicistiky)	181
O Korzike	183
O Xantipe	186
Ženy (z prózy)	189
Žiarlivý	195
Marginálie o spisovateľkách (z publicistiky)	207
O Šoltésovej	209
O Vansovej	211
O Timrave	213
Ideál rovnoprávnosti (z publicistiky)	215
O práci žien za mier	219
O 8. marci a feminizme	221
Slovenka pri krbe a knihe (zo vzdelávacej spisby)	225
Doba novšia	233
Výberová bibliografia Hany Gregorovej	259
Edičná poznámka	260